

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 18
31 июль

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
25-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
18-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-25**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
18-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-25**

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 18-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июль 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020.- 28 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган сифатлар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошибоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрланш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилғузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ГЕОГРАФИЯ

1. Ma'mura Rejapova Isroyilovna	
GEOGRAFIYA TA'LIMIDA FANLARARO ALOQANING UMUMIY MASALALARI	7
2. Irisboyev Lazizbek Xoshimjonovich, Sarimsakova Odina Odiljonovna	
GEOGRAFIYA DARSLARIDA AMALIY MASHG'ULOT DAFTARINI YARATISH VA FOYDALANISH	9
3. Ismoilova Gulbahor Hasanboyevna	
GEOGRAFIYA DARSLARIDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH	11
4. Ma'mura Rejapova Isroyilnovna	
GEOGRAFIYA TA'LIMIDA FANLARARO ALOQANING UMUMIY MASALALARI	12
5. Nigora Xolova	
TABIYY OFATLAR	14
6. Yuldasheva Odina	
ISPANIYA MAMLAKATI TASNIFI	16
7. Алимова Саида Зафаровна	
ТОШКЕНТ АГЛОМЕРАЦИЯСИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КУЧЛАРИНИНГ ЖОЙЛАШУВУНИНГ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ	18
8. Sohibnazarova Nargiza Bahromovna	
O'ZBEKISTON – IJTIMOIY-IQTISODIY GEOGRAFIYASI FANINI O'QITISHDA QO'LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	20
9. Toshpo'latov Abduqodir	
JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI KO'RINMAS YOG'IY – KORRUPSIYA: GEOGRAFIK VA STATISTIK TAHLIL	22
10. Yoqubov Qudrat Quvondiqovich	
O'QUV SAYLLARI ORQALI OLINGAN NAZARIY BILIMLARNI AMALIYOTDA QO'LLASH	26

ГЕОГРАФИЯ

GEOGRAFIYA TA'LIMIDA FANLARARO ALOQANING UMUMIY MASALALARI

*Ma'mura Rejapova Isroyilovna
Andijon viloyati Andijon tumani
40-umumiy ta'lim maktabi Geografiya fani o'qituvchisi
8ma1985 ma'mura rejapova@bkru
+998943815753*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Geografiya ta'lida fanlararo aloqaning umumiy masalalari xususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'quvchilarining ona tili, matematika va tabiiy fanlardan PISA xalqaro baholash dasturiga tayyorgalik ko'rish.

So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda.

Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarining har tomonlama ta'lim tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi. Yuqorida talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalgan qilish kerakligini anglatadi.

O'quvchilarining ona tili, matematika va tabiiy fanlardan PISA xalqaro baholash dasturiga tayyorgalik ko'rish, mustaqil ta'lim olishi uchun yetarli shart-sharoit yaratish kerak. Shu maqsada geografiya fanini o'qitishni hozirgi zamon talabi darajasiga ko'tarish masalasi uni boshqa predmetlar bilan izchil bog'lab olib borishni talab qiladi.

O'qituvchi o'z predmeti materiallarini o'rgatish bilan birga o'quvchilarining boshqa predmetdan olgan bilim va malakalariga tayanishi, o'quvchilarga barcha predmetlar o'rtasida o'zaro bog'lanish borligini ko'rsatish va ularga boshqa predmetlarda olingen ma'lumotlardan foydalana bilishni o'rgatishi, ularning fikrlesh qobiliyatlarini aktivlantirish, bilimlarini chuqurlashtirish zarur.

Geografiya o'qitishni boshqa predmetlarga mustahkam bog'lab olib borish uchun o'qituvchining o'zi boshqa dars programmalarini yaxshiroq bilishi, o'quv masalalarini boshqa dars o'qituvchilari bilan birga hal qilishi lozim.

Geografiya amaliy ishar sohasida ko'proq matematika bog'lalanadi. 5-sinfda geografiyadan o'quvchilar ob-havo bo'yicha o'rtacha kunlik, oylik va yillik ma'lumotlar to'playdilar. O'sha sinfda matematikadan oylik ob-havo kalendarlari assosida o'rtacha temperatura hisoblanadi. Demak, geografiyada ob-havo ustidan olib boriladigan kuzatish natijalari matematika darslarida bulutsiz, ochiq, o'zgaruvchan, yog'inli, sovuq kunlarning ustunsimon diagrammasini tuzishga asos bo'ladi.

6-sinfda o'rganiladigan geometriya darslarida, geografiyada yil davomida ob-havo ustidan olib borgan kuzatishlariga asoslanib, doiraviy diagrammalar chizish mumkin. Matematikada o'rganiladigan "Sonli masshtab"ni o'tishda esa yer yuzasidagi ma'lum, aniq masofani turli masshtabdagi kartalardan foydalanimasalalar tuzish mumkin.

Barometr va termometrlar bilan ishslash bo'yicha geografiyada ob-havoni kuzatish orqali 5-sinfda o'quvchilarda hosil qilingan bilim va malakalar va yuqori sinflarda ob-havoni o'lchashda fizikada beriladigan ma'lumotlarni osongina tushunib olishlariga yordam beradi.

Chizmachilik va rasm o'quv programmasi va o'quv darsi materiallarini har tomonlama sinchliklab qarab chiqilsa, geografiyaga bog'lanish borligini ko'rasiz. 7-sinf o'quvchilari 1-mavzuda doirasimon diagramma chizadilar. Buni o'z o'lkasini ob-havosini kuzatish materiallari assosida chizish mumkin. Undan tashqari shamollar guli misolida ham chizish mumkin. Bu bilan o'qituvchi programmadan chetga chiqqani yo'q. Darsning maqsadi doirasimon diagramma

chizish ekan, uni albatta bajaradi. O'quvchilar chizma asboblarni ishlatish qoidalari hamda chizish usullari bilan tanishdilar. Demak, o'qituvchi o'z maqsadiga erishibgina qolmay darslararo aloqani amalga oshirdi.

Geografiyaning botanika va zoologiya bilan uzlusiz bog'anishi ob-havo va tirik tabiatni kuzatish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, o'quvchilarning mакtab-tajriba uchastkasidagi ishlari meterologik kuzatishlar natijasidan foydalanganda, amalga oshiriladi. Bu yaqin aloqadorlik geografiya va biologiya o'qituvchilari rahbarligida tabiatga qilingan kompleks ekskursiyalar orqali bajariladi. Bu ekskursiyalar vaqtida botanika va geografiyadan kuzatish va amaliy ishlar bajariladi.

O'quvchilar boshqa darslardan olgan bilimlariga tayanib, geografik bilimlarini mustaqil o'rghanishga kirishadilar. Shu darsda uyuştirilgan darslar jonli o'tadi, o'quvchilarning boshqa darslarni o'rghanishdagi ma'suliyatini ham oshiradi. Darslararo aloqadan foydalangan holda ayrim masalalarni bir-biriga bog'lab bayon etish mакtab darsini o'rghanishni yengilashtirishga yordam beradi. O'quvchilarning har hil fanlardan olingen bilimlarini bir butun kompleskga bog'lash bu bilimlardan hayotda foydalanishga yordam beradi hamda o'rghanilayotgan darslarga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi. Respublikamizdagi ilg'or qishloq maktablarida tashkil etilgan mакtab agrometeorologik postlarining ish tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, agrometpostlar ishida o'quvchilarning ishtirok etishi geografiya o'qishi hayotga yaqinlashtirishga bolalarni geografiya, biologa va fizikadan olgan bilimlarni tajribada qo'llashga yordam beradi. Ularda o'z rayoni, o'lkasi tabiatini o'rghanishga bo'lgan qiziqishni orttiradi, ularni ijtimoiy-foydali mehnatga o'rgatadi. Chunki ular kuzatish natijalarini rasmiylashtirishda talaygina foydali ish bajaradilar: o'tgan oyning o'rtacha sutkalik o'zgarishiga qarab temperatura grafigini tuzadilar, shamollar guli, quyoshning, o'zgaruvchan, yog'inli kunlarning diagrammalarini tuzadilar.

Pretmetlararo aloqa tushunchasiga biron-bir pedagogika adabiyotlarida, ensklopediyada ham aniq izoh berilmagan. Faqat "Didaktika asoslar" darsligida shunday qisqacha ibora bor xolos. "Bir narsaning o'zi faktlar va hodisalar turli fanlarda turlicha o'rghaniladi. Bu aloqalarning hamasini bilib olish o'quvchilarda ilmiy, dialektik dunyoqarashni shakllantirish uchun juda muhimdir".

Biz ham ayni shu ma'noda tushunamiz, ya'ni darslararo aloqa deganda bir dars materiallarini o'rghanish jarayonida mакtabda o'qitiladigan boshqa bir dars materiallaridan foydalanishni tushunish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Maktabda geografiya jurnali" 2013-2014-yil.
2. Gulomov P, Qurbonniyozov R. Tabiiy geografiya boshlang'ich kursi. 5-sinf uchun darslik. Toshkent,"O'zbekiston",2015.
3. A.Soatov, A.Abdulqosimov, M.Mirakmalov. Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi.6-sinf uchun darslik.Toshkent,"O'qtuvchi" 2017.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA AMALIY MASHG'ULOT DAFTARINI YARATISH VA FOYDALANISH

*Farg'onan viloyati Quvasoy shahar
5-umumi o'rta ta'lim maktabi
geografiya fani o'qituvchisi
Irisboyev Lazizbek Xoshimjonovich
Quvasoy shahar
1-umumi o'rta ta'lim maktabi
geografiya fani o'qituvchisi
Sarimsakova Odina Odiljonovna*

Annotatsiya: Mamlakatimiz mustaqilligining birinchi yillardan boshlab yoshlar ta'limi va tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ni qabul qilinishi yosh avlod kamoloti uzliksiz ta'lim tizimining ravnaqi haqidagi xaqiqiy g'amxo'rlikning dalilidir.

Kalit so'zlar: Geografiyadan amaliy mashg'ulot daftari bilan ishslashning muhim elementlaridan biri, o'quvchilarни uyda ishlashi uchun beriladigan vazifalarni o'rgatishdir.

Xalq ta'limi xodimlarining asosiy vazifasi mustaqil O'zbekistonning munosib farzandlarini tarbiyalash, aniqrog'i bilimdon vatanparvar, milliy iftixor tuyg'ulari jo'sh urib turgan o'quvchilarini tarbiyalashdan iborat. Bozor munosabatlari sharoitida faoliyat ko'rsata oladigan yangi avlodni kamol toptirishdir. Bunga erishish uchun umumi o'rta ta'limini takomillashtirishning eng maqbul mazmunini shakl va metodlarini yaratish taqozo qilinadi.

Ta'lim samaradorligini ta'minlovchi asosiy shart sharoitlardan biri o'quvchilarining o'qishga ijobjiy munosabatini rag'batlantirish turli tuman ta'lim vositalaridan foydalanish hisoblanadi. Bu vositalar ichida ilg'or pedagogik texnologiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblangan geografiyadan amaliy mashg'ulot daftari muhim o'rinn tutadi.

Bu daftarda kiritilgan hamma ma'lumotlar sinflar uchun mакtab dasturi talablariga javob beradi. Sinflar kesimida amaliy mashg'ulot daftarini yaratish orqali turli vazifalar, savollar sxemalar, topishmoqlar, karta, sxema va jadvallar taklif qilinadi. Ular shunday tuzilganki qiziqarli ma'lumotlarni o'quvchilarini qiziqtiruvchi xususiyatlar bo'lishi bilan ajralib turadi. Bu o'z navbatida o'quvchilarini geografiya faniga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi.

1. Geografiyada amaliy mashg'ulot daftari bilan ishslash

Maktab geografiya darslarida amaliy mashg'ulot daftaridan foydalanish ma'lum vazifalarni nazarda tutadi. Bu vazifalarni odatda 2 qismga: birinchidan, o'quvchilarini mustaqil ishga undaydi (irodani, xotirani, idrokni yuksaltirish). Ikkinchidan, tarbiya berish (O'quvchilarini to'g'ri dunyoqarashga o'rgatish) vazifasiga bo'lamiz.

Bu geografiyani amaliy mashg'ulot daftari geografik qobiq tuzilishini, materiklar va umuman yer sharining tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy tomonidan o'rganishga undaydi. Bu geografiyadan amaliy mashg'ulot daftari yuqorida ko'rsatilgan ikkita vazifaga munosib bo'lishi uchun, geografik nom va terminlarni qup-quruq yodlab olishga aylantirib yubormasligi uchun geografiyadan amaliy mashg'ulot daftaridan foydalanish mumkin. Bu daftar orqali geografik nomlarni, ob'ektlarni daftardan konturga tushurish, hamda undagi savollarga javob yozish, mavzu bo'yicha geografik nomlarni, terminlarni ongli ravishda aniqlashga, davlatlarning iqtisodiy ko'rsatkichlari va ishlab chiqarish imkoniyatlarini o'rganishga undaydi:

O'qituvchi va o'quvchilar geografiyadan amaliy mashg'ulot daftarining ahamiyati nimadan iborat ekanligini ochiq ravshan bilib olishlari zarur.

Bu daftarning tarbiyaviy ahamiyati dastavval shundan iboratki o'quvchilarining materialistik dunyo qarashini bilib olishga yordam beradi. Undan tashqari o'quvchilarini tabiat hodisasisiga har taraflama va to'g'ri yondashuv asosida qarashga o'rgatadi. Bu amaliy mashg'ulot daftarida berilgan kartasxema va jadvallarni to'ldirilishi o'quvchilarining kuzatuvchanlik qobiliyatini yuksaltirishda yordam beradi.

Bu daftar geografik bilimlarni yanada kengaytirib chuqurlashtiradi.

O'qituvchi geografiyadan amaliy mashg'ulot daftarini o'quvchilar uchun shunday katta ahamiyatini doimo tushuntirib borishi ammo umumi gaplar bilan emas, balki aniq misollar bilan isbotlab berishi lozim. O'qituvchi hamisha shu narsani esda tutsin, shunda daftar orqali geografik bilimlarni mustahkamlaydi va egallagan bilimlarni turmushda kerak bo'ladigan predmet deb qaraydilar.

Agar ba'zan o'qituvchilarining umid qilganlari va kutilgan natijalari bo'lmay qolsa, unda bu predmetning aybi emas, balki o'qituvchining aybidir.

2. Geografiya darslarida geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftari bilan ishlash va uning o‘quvchilar bilimini oshirishdagi ro‘li

Geografiya ta’limida geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftaridan foydalanish o‘quvchilar hayotida katta ro‘l o‘ynaydi.

Geografiya ta’lim metodikasi nuqtai nazardan qaraganda geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftaridan foydalanish bu quyidagi vazifalarni bajaradi.

1. Biror mavzuni mustaqil o‘zlashtirish uchun xizmat qiladi.
2. Geografik hodisalarни mukammal bilib olishga yordam beradi.
3. Amaliy mashg‘ulot daftari ta’limda psixologik va pedagogik vazifalarni bajaradi.

Uning yordamida yangi bilimlarning egallanishi, esda qolishi va ma’lum bir tizimga tushishni yengillashtiradi.

Amaliy mashg‘ulot daftaridagi joy va karta sxemalarini o‘rganish maqsadida o‘quvchi xilmashil ma’lumotlarga ega bo‘ladi. Amaliy mashg‘ulot daftari o‘quvchilarda ko‘nikma va malakalarini shakllantirish uchun quyidagi tizim asosida olib borish maqsadga muvofiq.

a) Amaliy mashg‘ulot daftarini geografiyaning birinchi darsidan boshlab foydalanib borish kerak.

b) Daftarda berilgan muammoli savollarni o‘zлари egallagan bilimlari yordamida daftarga mavzu bo‘yicha xulosalar yoza olishi kerak .

Har qanday ob’yekt va hududni geografik o‘rganishda amaliy mashg‘ulot daftaridan foydalana bilish, ta’limda eng asosiy maqsadi bo‘lgandagina o‘quvchilarga geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftarini o‘rgatish mumkin.

Aks holda bu tushunchalarning mazmunini ochib berishga uning muhim belgilarini bilib olishga imkoniyat yaratilmaydi.

Geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftariga o‘quvchilar berilgan ma’lumotlarni qayd etib borishlari lozim. Chunki darslikda berilmagan ma’lumotlarni o‘qituvchi aytishi mumkin. Shuningdek amaliy mashg‘ulot daftarida geografik lug‘atlar, joy nomlari, tabiiy xodisalar va boshqa turdagи muhim bo‘lgan manbalar aks etgan bo‘ladi.

Geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftari bilan ishashda eng asosiy e’tiborni ularning mustaqil ishlay olish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratish darkor.

Bu amaliy mashg‘ulot daftari bilan ishslash o‘quvchilar egallashi lozim bo‘lgan bilimlar hajmi va me’yorini belgilaydi. Bundan tashqari o‘quvchilarni bilim olishga bo‘lgan havaslarini oshiradi. Xulosa qilib aytish kerakki, bu amaliy mashg‘ulot daftari bilan ishslash quyidagi pedagogik talablarga javob berishi kerak.

1. Har bir o‘quvchida amaliy mashg‘ulot daftari bo‘lishi kerak
2. O‘quvchilar geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftar ustida ishlaganda hamma narsani yozishga intilmasdan balki eng asosiy tushunchalarni bilishga harakat qilishlari kerak.
3. O‘qituvchi o‘quvchilarga amaliy mashg‘ulot daftaridan qanday foydalanishni izchillik bilan o‘rgatishi kerak.
4. O‘qituvchi amaliy mashg‘ulot daftarida berilgan savol va topshiriqlarni bajarib kelish yo‘llarini o‘rgatish zarur.
5. Geografiyadan amaliy mashg‘ulot daftari bilan ishslashning muhim elementlaridan biri, o‘quvchilarni uyda ishlashi uchun beriladigan vazifalarni o‘rgatishdir.
6. O‘qituvchi o‘quvchilarga uyga beriladigan vazifalarni mavzudan kelib chiqqan xolda berishi lozim.
7. Uyga berilgan vazifani bajarishda qaysi darslik yoki manbalardan foydalanish kerakligini tushuntirish kerak.
8. Amaliy mashg‘ulot daftarida bajarilgan vazifalarni o‘qituvchi o‘z vaqtida tekshirish va o‘quvchilarning yutuq hamda kamchiliklarini aytish kerak bo‘ladi.

Yuqoridaqilardan kelib chiqqan xolda o‘qituvchi geografiya darslarida amaliy mashg‘ulot daftarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘ysa o‘quvchilarni fanga bo‘lgan qiziqishlarini orttirishi va kelajakda mustaqil davlatimiz uchun malakali kadrlar yetishtirib chiqarishga erishish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risidagi ” qonuni. Barkamol avlod O‘zbekiston Respublikasining poydevori, T 1997-yil

2. Internet saytlari: <http://library.ziyouonet.uz/ru/book/49659>

GEOGRAFIYA DARSLARIDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH

*Ismoilova Gulbahor Hasanboyevna
Andijon viloyati Paxtaobod tumani
23-maktabning Geografiya fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Umumiy o'rta ta'lif maktablarida ta'lif-tarbiya jarayonining samaradorligini kengaytirishda «Geografiya» fanining o'ziga xos o'rni bor. Buning uchun «Geografiya» fanini o'qitishda didaktik o'yinlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqlada «Geografiya» fanini o'qitishda didaktik o'yinlardan foydalanish imkoniyatlari haqidagi tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: o'yin, didaktik, texnologiya, topishmoq, geografik, qiziqarli

Hozirda mamlakatimizning barcha maktablarida o'z ish faoliyatini olib borayotgan ustoz va murabbiylar zamonaviy o'qitish usullarini bosqichma-bosqich yaratib bormoqdalar, shuningdek, geografiya fanida ham hozirda darslarni tashkil etishda turli xil didaktik o'yinlar yaratilmoqda, Geografiya darslarini va sinfdan tashqari ishlarni hayotga tadbiq etish, ularni qiziqarli va ijodiy tashkil etish bosh masaladir. Geografik o'yinlar nihoyatda xilma-xil bo'lib, ushbu geografik o'yinlar dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarning qiziqarli bo'lishida, o'quvchilarning geografiya faniga bo'lgan havasini oshirishda qulay va samarali vositalardan biri hisoblanadi.

Shu o'rinda geografik topishmoqlarni darslarga olib kirish ko'zlangan maqsadga erishishda benihoyat katta yordam beradi. Sababi, topishmoqlar katta so'z o'yini asosida vujudga keladi. Bu qadimiyoq geografik o'yin ham katta badiiy mahoratni va topqirlikni talab etadi. Topishmoqlar bolalarga estetik zavq bag'ishlab, ularni she'riyat dunyosiga olib kiradi. «Geografik topishmoqlar» darsning boshlanishida o'quvchi diqqatini jalb etish va o'tgan mavzular bo'yicha bilimini sinashga dars so'ngida esa yangi materialni qay darajada qabul qilganligini bilish va o'quvchilarga ijodiy dam berish maqsadida foydalaniladi.

To'rt tomoning aniqlab berur, Darajada joylar aks etar. Osmonda, suvda, o'rmonda, Sayohating chog'i asqotar. (Kompas)

Unga o'simliklar yuzini burar, Qumursqalar inin og'zin qurar, «Avstraliya» - so'zi unga taqalar, Bu tomonning nomi qanday atalar? (Janub)

Yer yuzida shunday nuqta bor, Kecha-kunduz farqlanmas unda. Yulduz ham so'nmaydi zinhor, Charaqlaydi kunda va tunda. (Shimoliy qutb)

Shu kabi topishmoqlar tabiiy geografiya kursida darslarni o'tishda foydalanish maqsadga muvoofiқ bo'ladi. Har bir topishmoqni o'tiladigan dars mavzusiga moslab o'tilsa, dars yanada samaraliroq va qiziqarliroq bo'ladi.

Shu kabi topishmoqlardan darsda foydalanib mavzular yoritilsa, bolalarni topqirlik, zukkolik, chaqqonlik va ularni mantiqan o'ylab so'ng so'ylashga o'rgatadi. Bu kabi topishmoqlar mavzuni yaxshi tushuntiribgina qolmasdan, geografiyanı boshqa sirlarini ham bilib olishga yordam beradi. Shu kabi topishmoqlar o'quvchilarni topqirlikka, chaqqonlikka, ziyraklikka undaydi va xotira tezligini sinaydi. Bundan tashqari VII va VIII sinf kurslarida hamda IX sinf kurslarida ham geografiya darslarida geografik topishmoqlardan foydalanib darsni tashkil qilish, musobaqalar uyushtirish ham katta samara beradi. Topishmoqlar o'quvchilarga milliy qadriyatlarga, Vatanga, tabiatga, geografiyaga bo'lgan mehrini, qiziqishini oshiradi. Shu bilan bir qatorda, zukkolikka, hozirjavoblikka o'rgatadi.

«Besh daqiqa» o'yini. Bu o'yinni geografiyada xohlagan mavzuni o'rganishda qo'llash mumkin. O'quvchilarni stol atrofida shunday joylashtirish kerakki, bir birining nima yozayotganligini ko'rmasin. O'yinni o'qituvchi yoki a'lochi o'quvchi boshqarib borishi mumkin. U vazifani tanlaydi. O'quvchi besh daqiqa ichida topshirilgan topshiriqni bajaradi. O'quvchilar yozishni bir vaqtida tugatishi shart. Masalan, geografiyadan joy nomlari bo'lsa eng ko'p nom yozgan va uni izohlab bergen o'quvchi g'olib hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, geografik o'yinlar qaysi turda bo'lmasin o'quvchini mustaqil fikrlashga, aqlini peshlashga o'rgatadi. Geografik o'yinlarni tashkil etganda o'quvchining yosh xususiyati, sa'viyasi o'yin vaqtida hisobga olinadi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Kalonov B.H., Hayitov A.T., Erdonov L.N. O'zbekiston geografiyasini maktabda o'rganish.-Qarshi, Nasaf nashriyoti, 2004
2. Mo'minov.O. «Zamonaviy geografiya darslarida qo'yilgan talablar» «O'qituvchi» 1990 y.
3. Hayitov A.T., Boymurodov N. Ta'limda hoan'anaviy darslar va interfaol usullardan foydalanish. -T.:Yangi asr avlod. 2006

GEOGRAFIYA TA'LIMIDA FANLARARO ALOQANING UMUMIY MASALALARI.

*Ma'mura Rejapova Isroyilnovna
Andijon viloyati Andijon tumani
40-umumta'lism maktabi geografiya
fani o'qtuvchisi
Elektron pochta: 8ma1985
ma'mura.rejapova @ bkru
Telefon: +998943815753*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Geografiya ta'limalda fanlararo aloqaning umumiylar masalalari xususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'quvchilarining ona tili, matematika va tabiiy fanlardan PISA xalqaro baholash dasturiga tayyorgalik ko'rish.

So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassislarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda.

Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o'qituvchilarining har tomonlama ta'lism tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi. Yuqoridaq talablarning ta'lism tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lism va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lism sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi.

O'quvchilarining ona tili, matematika va tabiiy fanlardan PISA xalqaro baholash dasturiga tayyorgalik ko'rish, mustaqil ta'lism olishi uchun yetarli shart-sharoit yaratish kerak. Shu maqsada geografiya fanini o'qitishni hozirgi zamon talabi darajasiga ko'tarish masalasi uni boshqa predmetlar bilan izchil bog'lab olib borishni talab qiladi.

O'qituvchi o'z predmeti materiallarini o'rgatish bilan birga o'quvchilarining boshqa predmetdan olgan bilim va malakalariga tayanishi, o'quvchilarga barcha predmetlar o'rtasida o'zaro bog'lanish borligini ko'rsatish va ularga boshqa predmetlarda olingan ma'lumotlardan foydalana biliishni o'rgatishi, ularning fikrlash qobiliyatlarini aktivlantirish, bilimlarini chuqurlashtirish zarur.

Geografiya o'qitishni boshqa predmetlarga mustahkam bog'lab olib borish uchun o'qituvchining o'zi boshqa dars programmalarini yaxshiroq bilishi, o'quv masalalarini boshqa dars o'qituvchilar bilan birga hal qilishi lozim.

Geografiya amaliy ishar sohasida ko'proq matematika bog'lalanadi. 5-sinfda geografiyadan o'quvchilar ob-havo bo'yicha o'rtacha kunlik, oylik va yillik ma'lumotlar to'playdilar. O'sha sinfda matematikadan oylik ob-havo kalendarlari assosida o'rtacha temperatura hisoblanadi. Demak, geografiyada ob-havo ustidan olib boriladigan kuzatish natijalari matematika darslarida bulutsiz, ochiq, o'zgaruvchan, yog'inli, sovuq kunlarning ustunsimon diagrammasini tuzishga asos bo'ladi.

6-sinfda o'rganiladigan geometriya darslarida, geografiyada yil davomida ob-havo ustidan olib borgan kuzatishlariga asoslanib, doiraviy diagrammalar chizish mumkin. Matematikada o'rganiladigan "Sonli masshtab"ni o'tishda esa yer yuzasidagi ma'lum, aniq masofani turli masshtabdagi kartalardan foydalananib masalalar tuzish mumkin.

Barometr va termometrlar bilan ishlash bo'yicha geografiyada ob-havoni kuzatish orqali 5-sinfda o'quvchilarda hosil qilingan bilim va malakalar va yuqori sinflarda ob-havoni o'lchashda fizikada beriladigan ma'lumotlarni osongina tushunib olishlariga yordam beradi.

Chizmachilik va rasm o'quv programmasi va o'quv darsi materiallarini har tomonlama sinchliklab qarab chiqilsa, geografiyaga bog'lanish borligini ko'rasiz. 7-sinf o'quvchilari 1-mavzuda doirasimon diagramma chizadilar. Buni o'z o'lkasini ob-havosini kuzatish materiallari assosida chizish mumkin. Undan tashqari shamollar guli misolida ham chizish mumkin. Bu bilan o'qituvchi programmadan chetga chiqqani yo'q. Darsning maqsadi doirasimon diagramma chizish ekan, uni albatta bajaradi. O'quvchilar chizma asboblarni ishlatish qoidalari hamda chizish usullari bilan tanishdilar. Demak, o'qituvchi o'z maqsadiga erishibgina qolmay darslararo aloqani amalgalashirdi.

Geografiyaning botanika va zoologiya bilan uzluksiz bog'anishi ob-havo va tirik tabiatni

kuzatish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, o'quvchilarning maktab-tajriba uchastkasidagi ishlari meterologik kuzatishlar natijasidan foydalanganda, amalga oshiriladi. Bu yaqin aloqadorlik geografiya va biologiya o'qituvchilari rahbarligida tabiatga qilingan kompleks ekskursiyalar orqali bajariladi. Bu ekskursiyalar vaqtida botanika va geografiyadan kuzatish va amaliy ishlar bajariladi.

O'quvchilar boshqa darslardan olgan bilimlariga tayanib, geografik bilimlarini mustaqil o'rghanishga kirishadilar. Shu darsda uyushtirilgan darslar jonli o'tadi, o'quvchilarning boshqa darslarni o'rghanishdagi ma'suliyatini ham oshiradi. Darslararo aloqadan foydalangan holda ayrim masalalarni bir-biriga bog'lab bayon etish maktab darsini o'rghanishni yengilashtirishga yordam beradi. O'quvchilarning har hil fanlardan olingen bilimlarini bir butun kompleskga bog'lash bu bilimlardan hayotda foydalanishga yordam beradi hamda o'rGANILAYOTGAN darslarga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi. Respublikamizdagi ilg'or qishloq mакtablarida tashkil etilgan maktab agrometerologik postlarining ishlari shuni ko'rsatmoqdaki, agrometpostlar ishida o'quvchilarning ishtirok etishi geografiya o'qishi hayotga yaqinlashtirishga bolalarni geografiya, biologa va fizikadan olgan bilimlarni tajribada qo'llashga yordam beradi. Ularda o'z rayoni, o'lkasi tabiatini o'rghanishga bo'lgan qiziqishni orttiradi, ularni ijtimoiy-foydali mehnatga o'rgatadi. Chunki ular kuzatish natijalarini rasmiylashtirishda talaygina foydali ish bajaradilar: o'tgan oyning o'rtacha sutkalik o'zgarishiga qarab temperatura grafigini tuzadilar, shamollar guli, quyoshning, o'zgaruvchan, yog'inli kunlarning diagrammalarini tuzadilar.

Pretmetlararo aloqa tushunchasiga biron-bir pedagogika adabiyotlarida, ensklopediyada ham aniq izoh berilmagan. Faqat "Didaktika asoslar" darsligida shunday qisqacha ibora bor xolos. "Bir narsaning o'zi faktlar va hodisalar turli fanlarda turlicha o'rGANILADI. Bu aloqalarning hamasini bilib olish o'quvchilarda ilmiy, dialektik dunyoqarashni shakllantirish uchun juda muhimdir".

Biz ham ayni shu ma'noda tushunamiz, ya'ni darslararo aloqa deganda bir dars materiallarini o'rghanish jarayonida maktabda o'qitiladigan boshqa bir dars materiallaridan foydalanishni tushunish kerak.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati

1. "Maktabda geografiya jurnali" 2013-2014-yil.
2. Gulomov P, Qurbonniyozov R. Tabiiy geografiya boshlang'ich kursi. 5-sinf uchun darslik. Toshkent,"O'zbekiston",2015.
3. A.Soatov, A.Abdulqosimov, M.Mirakmalov.Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyasi.6-sinf uchun darslik.Toshkent,"O'qtuvchi" 2017.

TABIY OFATLAR

*Nigora Xolova Buxoro viloyati Vobkent tuman
9-umumiyy o'rta ta'lif maktabi oliy toifali
geografiya fani o'qituvchisi . Tel +998919211685*

Annotatsiya: Ushbu maqola hozirda hammani tashvishga solayotgan global muammolar va ularning sabablari haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: FTI,Quyosh faolligi,iqlim o'zgarishlari,cho'lashish,dunyo okeanining ifloslanishi.

Yer sayyorasi yaralibdiki unda turli tuman geografik jarayonlar ro'y beradi. Agar sayyoramiz yoshini 4.6mlrd yil deb qaraydigan bo'lsak uning turli nuqtalarida turlicha kuch qudratga ega bo'lgan minglab tabiiy ofatlar bo'lib o'tgan.

XX asr insonlarimiz.Sayyoramizda deyarli o'rganilmagan joy,borilmagan hudud qolmagan. Texnikani qudratiga lol qolmasdan ilojimiz yo'q. XX asrning ikkinchi yarmidan keyin ro'y bergan FTI oziga xosligi bilan tabiiatga" ulkan "ta'sir o'tkaza boshladi. Aynan 2020 yilga nazar tashlasak yil boshidan buyun ro'y berayotgan tabiiy ofatlar.

Ilmiy jurnallarning birida agar yerning ichki energiyasi ortib ketsa ,unda yer yuziga ta'sir o'tkazibgina qolmay ,balki o'sha hududda yashovchi aholining ruhiy holatiga ta'sir etishi va aholi o'rtasida turli ziddiyatlar va siyosiy jarayonlar kuchayib ketishi haqida yozilgandi.

Quyosh faolligi tushunchasi ko'pchilikka ma'lum .O'rtacha 11 yilda sodir bo'ladigan bu hodisada Yer yuzida tabiiy ofatlarning ko'payib ketishiga sabab bo'ladi.Fizika darslaridan yaxshi ma'lumki Quyosh nurlari tarkibida ultrabinafsha,rengtgen,infraqizil va gamma nurlari uchraydi. Ayniqsa ochiq osmonli hududlarda buning ta'siri juda ham kuchli. Quyosh faolligi yilida harorating keskin ko'tarilishi , buning oqibatida suv bug'lanishi ortib daryo o'zanlaridan toshib suv toshqinlariga sabab bo'lyapti. Tog'larda ko'p yillik glyatsial muzliklarning erishi natijasida sel hodisarining ro'y berishi va oqibatda ko'plab aholi punktlari ,aholining xo'jalik faoliyati zarar ko'ryapti. Ayniqsa tog' muzliklarning erishi mavjud zahirasi 2.5% bo'lgan chuchuk suvning yanada kamayishiga sabab bo'ladi. Harorat ko'tarilishi qutb muzliklarini erishini tezlashtiradi .

Natijada dunyo okeani sathi ko'tariladi,relyefi nisbatan past bo'lgan dengizbo'yi mamlakatlari hududlarini suv bosishi va me'yordidan ortiqcha yog'in yog'ishiga sabab bo'ladi.

Issiqlikning ortishi Yer yuzini 40%ni tashkil etgan cho'llarning yanada ortishiga ,qurgoqchil hududlar maydoni kengayib flora va faunasi jiddiy zarar ko'rishiga olib keladi. Bu jarayon yana insoniyatga ocharchilik ,kasalliklarning ko'payishiga sabab bo'ladi.

Quyosh faolligi yilida insoniyatga ,uning oziq -ovqat zahirasiga zarar yetkazuvchi turlarning ko'payib ketishiga qulay sharoit bo'lgan yillarga guvoh bo'lganmiz.. Masalan kalamushlarning ko'payib ketishi , chegirkalarning bosqini bunga misol. Aynan Quyosh faolligi yilida epidemiyalar ham kuchayadi.

Ayni paytda yurtimizda yil boshidan buyon bir qator tabiiy ofatlar kuchaydi. 2020yil qish faslining ancha iliq kelishi ,bahorning ayniqsa aprel -may oyining juda seryog'inligi ,may oylarining ikkinchi dekadasidan haroratning me'yordagidan yuqori bo'lishi va ayniqsa, kuchsiz yer silkinishlarining tez-tez takrorlanishi bunga misoldir.

27 -aprel kechga yaqin janubi-g'arbiy yo'nalishda Turkmaniston hududidan yurtimizga kirib kelgan kuchli shamol "Tornado" juda katta moddiy va ma'naviy zarar yetkazdi. Buxoro viloyatining qator tumanlari aholi xonadonlari ,korxona muassasalar bir qancha davlat ob'yektlari jiddiy zarar ko'rdi. Tabiiy ofatlar nafaqat tabiiy balki antrojen ta'sir natijasida yanada kuchaydi. Fanga ma'lumki vulqonlar sayyoramizni tabiiy iflosantirish bilan birga ,haroratni biroz pasayishiga ham sabab bo'ladi.

Kon -qazilov sanoati,qayta ishlab chiqarish tufayli ,atmosfera suv ,tuproq yana ifloslanadi. Atmosferada frion gazlarining ortishi bunga misol. Hech kimga sir emaskiissiq kunlarimizda oziq ovqatimizni mo'tadil saqlaydigan vosita muzlatgichlar,uylarimizni yozda salqin ,qishda issiq tutadigan konditsanerlar ular frion gazlari asosida ishlaydi.Ular havoda bug'lanib tepga ko'tariladi ,ozonning beqaror kislород atomini biriktirib olib kislородли va bosqa azotli ,ftor yoki xlorli birikmalarni hosil qiladi.Natijada qish harorati meyordan pastroq ,yoz esa issiqroq bo'ladi. Buning ustiga kislotali yomg'irlar ham jud a katta muammo.

Dunyo okeanidagi tabiatga yot bo'lgan texnogen chiqindilar ,radiaktiv moddalar,organick dun-

yosning nobud bo‘lishi ,hatto suv osti shovqinlaridan jonzotlarning o‘zini qirg‘oqlarga otib halok bo‘lishi bularni gapirmasa ham bo‘ladi.

Ayrim sohibkaromat bashoratgo‘ylarning adabiyotlarida yozilishicha 2003 yil Qovg‘a burjiga o‘tgach sayyoralarda ayniqsa Yerda tabiiy ofararning ko‘p bo‘lishi va insoniyat bunga asta-sekin ko‘nikib,moslashib,shunga monand qurilish –arxetekturani amalga oshirib intelektual salohiyati yanada rivojlanib borishi bashorat qilingan.

Bundan ko‘rinib turibdiki ,tabiatni asramaslik,asrayolmaslik ,jiddiy oqibatlarni keltirib chiqaradi.Shu asnoda fransuz olimi Jak Iv Kustoning bir jumlesi yodimga tushdi.”Ilgari tabiat insoniyatni qo‘rqitar edi,endi insoniyat tabiiatni qo‘rquitmoqda”. Ehtimol tabiat o‘z qudratini yana ko‘rsatmoqchidir.....

Foydalilanigan adabiyotlar.

1. V. P.Maksakovskiy “Geografiya” 1995 yil “O‘qituvchi “ nashriyoti.
2. M.Nostradamus “Kelajak haqida bashoratlar” 1997 yil
3. Internet materiallari.

ISPANIYA MAMLAKATI TASNIFI

YULDASHEVA ODINA

Farg‘ona viloyati Rishton tumani
27-maktab Geografiya fani o‘qituvchisi
Tel 91 127 26 21

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ispaniya davlatining geografik joylashuvi davlat boshqaruvi, iqtisodiy ko‘rsatgichlari hamda tabiatini haqida fikr bildiriladi.

Kalit so‘zlar: Xuan Karlos I, ispan tili, katolik dini, yexiro, Tixo, Ebro, Gvadalkvivir, Dyeero, Gvadiana, konstitutsion monarxiya,

Ispaniya Yevropaning janubi-g‘arbiy qismida, Fransyaning janubida, Andorraning va Portugaliyaning sharqida joylashgan mamlakatdir. Ispaniya Yevropaning eng tog‘li davlatlaridan biri. Rasmiy nomi — Ispaniya Qirolligi (hozirgi davlat boshlig‘i Qirol Xuan Karlos I bo‘lib, poytaxti esa dunyodagi eng chiroyli shaharlardan biri Madrid shahridir. Hududi — 504,8 ming km.kv. Aholisi esa 2012-yilgi statistika natijalariga ko‘ra 40,9 mln kishidan ortiq, davlat tili — ispan tili. Dini — ko‘pchiligi katoliklar. Pul birligi — yexiro.

Geografik joylashuvi va tabiatni. Yevropaning Janubi g‘arbida Pireney yarimorolida joylashgan O‘rta Yer dengizidagi Balear, Atlantika okeanidagi Kanar orollari, Afrikaning shimoliy qirg‘og‘idagi Seuta va Melilya shaharlari va unga yondosh Velesdele Gomera, Alu-Semas, Chafarinos orollari ham Ispaniyaga qarashli. G‘arbdagi Portugaliya (chegara uzunligi — 1214 km), shimolda Fransiya en(623 km) va Andorra (65 km), janubda Gibraltar (1,2 km) bilan chegaradosh. Ispaniya subtropik mintaqada joylashgan. Hududi- ning aksar qismi yassitog‘lik, o‘rtacha balandlikdagi tizmalar, yassitogiiklar va pasttekisliklardan iborat. Syerra-Nevado tizmasidagi Mulasen tog‘i (3478 m) Ispaniyadagi g‘arbiy qismi.

Mamlakatning asosiy daryolari: Tixo, Ebro, Gvadalkvivir, Dyeero, Gvadiana va boshqalar. Ispaniyada uran, mis, simob, qo‘rg‘oshin, temir, volfram, qalay, oltin, kumush, margimush, marganes konlari bor. Hududning 31% i ekin ekiladigan yerlar. 31% o‘rmonlar va butazorlar, 21% o‘tloq va yaylovlardan iborat. Ispanyaning iqlimi issiq yozlar va sovuq qish bilan ichki va bulutli, salqin yoz va qirg‘oq bo‘ylab sovuq qish bilan mo‘tadil. Ispanyaning markazida joylashgan Madrid, yanvar oyi o‘rtacha 37°F (3°C) past haroratga va iyulning o‘rtacha o‘rtacha 88°F (31°C) yuqori haroratiga ega.

Bu hududda odamlar ming yillardan buyon yashab kelmoqda va Yevropaning eng qadimiy arxeologik jayolari Ispaniyada joylashgan. Miloddan avvalgi 9 asrda Fenikeliler, Yunonlar, Karthaginlar va Keltlar bu hududga kirishgan, biroq miloddan avvalgi II asrga kelib rimliklar bu yerga joylashishgan. Ispaniyada rim qarorgohi 7 asrga qadar davom etgan, ammo ularning ko‘pgina aholi punktlari V asrga borgan Vizigot tomonidan olib ketilgan. 711-yilda Shimoliy Afrikalik Moors Ispaniya kirib, Visigotlarni shimolga surdi. Moors, 1492‘e qadar, ularni tashqariga itarish uchun bir necha urinishlar bo‘lsa-da, mintaqada qoldi.

Ispaniya iqtisodiyoti. Ispaniya iqtisodiyoti aralash deb hisoblanadi. Bu dunyodagi 12-yirik iqtisodiyotdir va mamlakat hayot darajasi va turmush darajasi bilan mashhur. Iqtisodi, transport kommunikatsiyalari. Ispaniya industrial-agrar mamlakat. YMMda sanoatning ulushi 23%, qishloq xo‘jaligining ulushi 35%, xizmat ko‘rsatish sohasining ulushi 60% dan ortadi. 2012-yil YIM miqdori 1351,1 mlrd AQSH dollarni (aholi jon boshiga – 30,1 AQSH doll.) tashkil etgan. Sanoatida og‘ir sanoat yetakchi o‘rinda turadi. Mashinasozlik, avtomobilsozlik, kemasozlik, elektrotexnika, dastgohsozlik, kimyo sanoati rivojlangan. Qishloq xo‘jaligi Ispanyaning ko‘plab sohalarida ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, unda ishlab chiqarilayotgan asosiy mahsulotlar - bug‘doy, sabzavot, zaytun, sharob, uzum, sitrus, mol go‘shti, cho‘chqa go‘shti, parranda go‘shti, sut mahsulotlari va baliq

Davlat tuzilishi va siyosiy partiyalari. Davlat tuzilishi — konstitutsion monarxiya. Ma’muriy jihatdan 17 ta muxtor hududga, ular o‘z navbatida ellik ta viloyat (provinsiya)ga bo‘linadi. Milliy bayrami — 12-oktabr — Ispan millati kuni. 1492-yildan boshlab mustaqil davlat. Davlat boshlig‘i — qirol (1975-yil 22- noyabrdan Xuan Karlos I), uning huquqi konstitutsiya bilan chegaralangan. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni General Korteslar (parlament) amalga oshiradi. Korteslar ikki palata — Deputatlar Kongressi va Senatdan iborat. Ijroiya hokimiyatni hukumat amalga oshiradi.

Hukumat raisini qirol parlamentning ikkala palatasi raislari bilan maslahatlashib tayinlaydi. Asosiy partiyalari: Ispaniya sotsialistik ishchi partiyasi (ISIP), Xalq partiyasi (XP), Ispaniya kommunistik partiyasi (IKP), Basklarning millatparvar partiyasi (BMP), Kataloniya demokratik konvergensiysi (DK), Valensiya Ittifoqi (VI).

Foydalaniman adabiyotlar:

1. © 2020 uz.traasgpu.com
2. <https://uz.eferrit.com/ispaniya-haqida-asoslarni-bilib-oling/>
3. <http://geografiya.uz/yevropa-mamlakatlari/482-ispaniya.html>

ТОШКЕНТ АГЛОМЕРАЦИЯСИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КУЧЛАРИНИНГ ЖОЙЛАШУВУНИНГ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Алимова Саида Зафаровна
ЎзМУ Иқтисодий ва ижтимоий
география кафедраси мустақил тадқиқотчisi
ПМТИДУМ география ўқитувчisi
Телефон: +998(97)7061965
saida.alimova.1985@mail.ru

Аннотация. Мазкур мақолада Тошкент шаҳар агломерациясида янги ишлаб чиқариш кучларининг жойлашуви ва уларнинг хусусиятлари таҳлили кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: агломерация, ишлаб чиқариш кучлари, меҳнат ресурслари, транспорт инфраструктураси.

Аннотация. В данной тезисе изучается новый перспективы и развития производственный силы в Ташкентском агломерацию.

Ключевые слова: агломерация, производительные силы, рабочая сила, транспортное инфраструктура

Annotation. This article study of perspective developing new manufacture areas and there location around Tashkent city and three specifications.

Keywords: agglomeration, productive forces, labor, transport infrastructure

Ҳозирги кунга келиб шаҳарларнинг жадал суръатлар билан ривожланиши ва замонавий урбанизация жараёнининг асосий хусусиятлари шундаки, глобал тараққиётни “йирик шаҳарлар” ва “шаҳар агломерациялари” белгилаб бермоқда. Ривожланган ва айрим ривожланаётган мамлакатларда шаҳар агломерациялари аҳоли ва ишлаб чиқариш кучларини худудий ташкил этишнинг асосий шакли сифатида ўзига хос “ўсиш кутбларига” эга (Солиев А. ва б. 2003, Таштаева С. 2011).

Ўзбекистонда йирик шаҳар ва шаҳар агломерациялари инвестицион муҳитни яхшилаш ва ишлаб чиқаришни ривожлантиришда муҳим асос бўлиб хизмат қиласи. Урбанизация ривожланиши шаҳарлар иқтисодиётидаги хизмат, банк, молия ва бошқа шунга ўхшаш номоддий соҳалар асосий улуши ортади. Ишлаб чиқиш эса шаҳар атрофига кўчиши агломерацияларини вужудга келишига асос бўлади. Бунда энг аввало иқтисодий самара олиш шаҳарларда экологик ва транспорт муаммолари эчилади. Бунда йирик шаҳарлар атрофидаги кичик шаҳар ва шаҳарчаларнинг рақобатбардошлигини кучайтириш, Транспорт инфраструктурасини ривожлантириш ва ягона меҳнат бозорини ташкил этиш каби муаммоларни изчил ҳал қилиш лозим.

Мамлакат иқтисодиётининг юксалишида хорижий сармояларни жалб этиш ҳам шунга боғлиқ хисобланади, чунки ҳар қандай сармоядор ишлаб чиқаришини йирик шаҳарга яқин худудларда ташкил этишни хоҳлайди, бунда транспорт ва истеъмолчи факторлари асосий ўрин эгаллайди.

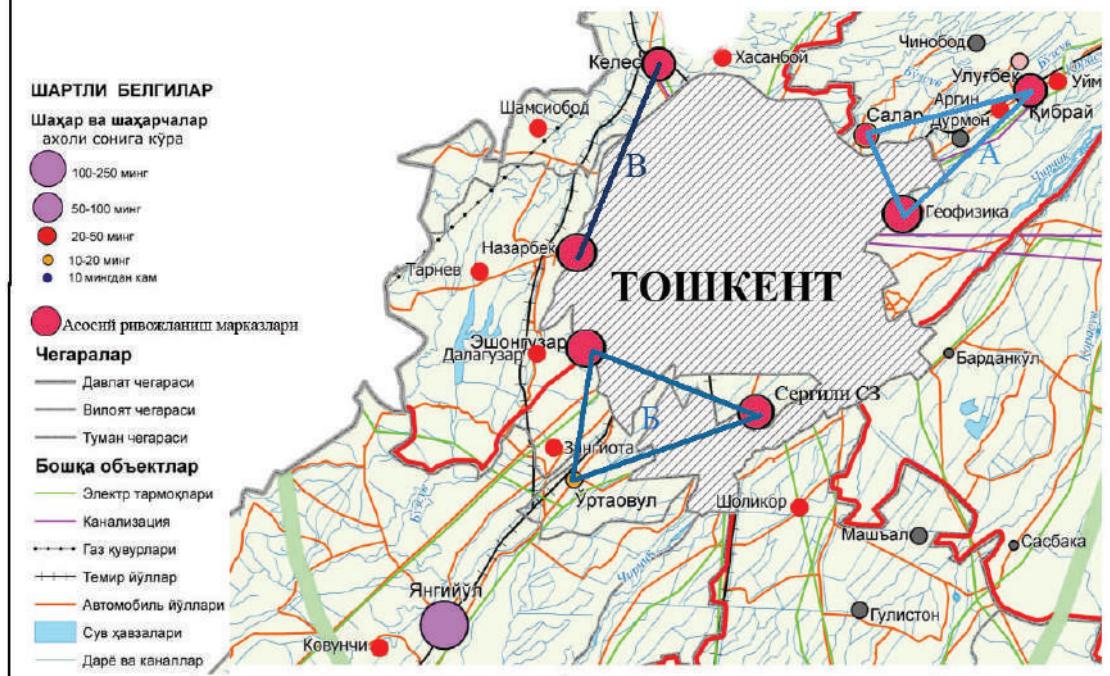
Йирик шаҳарларда кўчмас мулк кескин ортиши, экологик муаммоларни юмшатиш ҳамда бошқа омилларни агломерацияни шакллантириш, уларни янги иқтисодий ва ижтимоий шароит нуқтаи назаридан ўрганиш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Республикамизнинг пойтахти – Тошкент шаҳри энг йирик сиёсий-иктисодий ва маданий марказ ҳисобланиб, 367 минг гектар майдонни эгаллаган ҳолда аҳолиси 2,5 млн кишини ташкил этади. Тошкент шаҳри ва унинг атрофларидағи йўлдош шаҳарларнинг мавжуд имкониятларини ишга солиб, республикада шаклланган шаҳар ва қишлоқларнинг энг йирик ва мураккаб ҳудудий тизимини вужудга келтирган. Ҳозирда шаҳар ривожланиши ва унда янги ишлаб чиқариш кучларини жойлаштиришда ёндош худудлар жуда катта аҳамиятга эга. Пойтахтнинг иқтисодий ва ижтимоий таъсири натижасида ундан 60–70км радиусдаги худуд бўйлаб 10та шаҳар ва ўнлаб шаҳарчалардан иборат Тошкент агломерацияси вужудга келган. Агломерация таркибидағи йўлдош шаҳар ва қишлоқлар ўзининг шарт-шароити, географик ўрни, мавжуд имкониятларидан келиб чиқсан ҳолда маълум функцияларни баражишига ихтисослашиб бермоқда.

Шундан келиб чиқсан ҳолда, Тошкент шаҳрида учта асосий йўналишда ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш бўйича худудларни қуидаги харита орқали кўриш мумкин:

Тошкент шахри агломерацияси ишлаб чиқариш кучларини ривожланишнинг асосий марказлари

Харита: Таштаева/Алимова таҳририда тайёрланган.

А ҳудуд – бу ерда илмий тадқиқот ва илмий ишлаб чиқариш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш мумкин. Бунда фанлар академияси тадқиқот институтлари ва таълим муассасаларини база сифатида олса бўлади. Бу ерда ўзига хос кластерларни ташкил этиш мумкин.

Б ҳудуд – йирик, ўрта корхоналарни ташкил этиш ва ривожланишиш мумкин, бу ерда асосан очиқ майдонларнинг борлиги бунда корхоналарни ташкил этиш учун асос бўла олади.

В ҳудуд – бу ерда кичик корхоналар ва енгил саноат корхоналарини ташкил этиш учун ўйналтириш мумкин.

Ҳозирда Тошкент шахрининг пойтахт вазифасини бажариши ундаги меҳнат ресурсларининг микдори ва кўплаб бошқа иқтисодий, сиёсий функциялар шаҳарнинг ўз имкониятидан ортиб кетишига, шаҳарда транспорт воситаларининг кўплиги турли хил экологик муаммоларни юзага келтирмоқда. Ушбу муаммоларнинг ечими сифатида Тошкент шахрига ёндош шаҳарчаларни бириттириш ва ишлаб чиқариш кучларини ёндош шаҳарчаларга кўчириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- Солиев А.С., Аҳмедов Э.А. ва бошқалар. “Минтақавий Иқтисодиёт” ўқув қўлланма Т.: 2003.
- Солиев А.С. Худудий мажмуаларнинг назарий асослари ўқув қўлланма Т.: 2007.
- Таштаева С.Қ. Урбанизациялашган ҳудудларнинг геоэкологик муаммолари // Ўзбекистон География жамияти ахбороти. – Тошкент, 2010.
- Глушенко И.В. Моделирование миграционных процессов с помощью геоинформационных технологий Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011
- Қаюмов А.А ва б. Минтақавий ривожланиш билан шаҳар тизими ўртасидаги алоқадорлик// Мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистон иқтисодиётини бошқаришнинг долзарб муаммолари. Конференция материаллари. 96-98 бб. Тошкент 2016. www.stat.uz
7. www.tashkent.uz

**O'ZBEKISTON – IJTIMOIY-IQTISODIY GEOGRAFIYASI FANINI O'QITISHDA
QO'LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI .**

Sohibnazarova Nargiza Bahromovna

*Toshkent viloyati Bo'ka tumani 1-sonli umumiy o'rta ta'lif
maktabining Geografiya va Iqtisodiy bilim asoslari fani o'qituvchisi*

Telefon: +998 94 408 58 59

Annotatsiya: Quyida berilgan ilmiy maqolada O'zbekiston – ijtimoiy-iqtisodiy Geografiyasi fanini o'qitishda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlari haqida ya'ni – Pedagogik texnologiyalarning mohiyati va mazmuniga ko'ra ikki guruhga ajratilishi, pedagogik jarayonning xarakteri, borishi va mazmunini o'zgartirishda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar guruhi va boshqa ilmiy ma'lumotlar berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Geografiya, Pedagogika, Pedagogik texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari, Pedagogik jarayonning xarakteri, "Amaldagi ruxshunos".

Pedagogik texnologiya murakkab bo'lib, an'anaviy dars berish usullarining yaxshi tomonlarini o'zida mujassamlashtirgan, yangicha yondashuvi qo'llagan holda eng zamonaivy pedagogik tadbirdir. Uning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shuki, pedagogik texnologiyada dars mashg'ulotlarini o'tkazish jarayonida amalga oshiriladigan ishlarning bosqichma-bosqich va daqiqama-daqiqa oldindan loyihasi tuzib olinadi. Shunda, dars jarayonida yoritiladigan mavzular bo'yicha tayanch tushunchalar va ular asosida tuzilgan nazorat savollari, qo'llaniladigan interfaol vosita va didaktik materiallar loyihamda belgilab olinadi. Dars mashg'ulotlari bilim berish va ularni o'quvchilar tomonidan eslab qolish bilan chegaralanmay, berilgan bilimlar asosida amaliy mashqlarni bajara olishi, o'zlashtirishi, o'qituvchi tomonidan doimiy nazorat ostiga olinadi, kerakli maslahatlar beriladi, asoslanadi hamda bilim va ko'nikmalar xayotiyligi isbotlanadi va hokazo. Ta'lif jarayonini tarbiya bilan, bilim, ko'nikma va malakalarni bir-biri bilan ajratilgan holda shakllantirishga mo'ljallangan o'quv faoliyatini tashkil etish mumkin emas Pedagogik texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari, mohiyati va mazmuniga ko'ra ikki guruhga ajratiladi:

1. Pedagogik jarayonning xarakteri, borishi va mazmunini o'zgartirishda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar.

2. Geografiya darslarida foydalaniladigan texnologiyalar.

Yuqori samara beradigan va o'quvchilarining darsga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantiruvchi pedagogik texnologiyalar to'g'risida ushbu ilmiy maqolada batafsil to'xtalib, ma'lumotlar keltiriladi.

Pedagogik jarayonning xarakteri, borishi va mazmunini o'zgartirishda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar guruhiga:

- Ta'lif jarayonini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish texnologiyasi;
- Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar;
- Rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalar;
- Ta'lifni differentsiallashtirish va individuallashtirish;
- Geografiya darslarida foydalaniladigan texnologiyalar guruhiga:
- Didaktik o'yin texnologiyasi, muammoli ta'lif texnologiyasi, modulli ta'lif texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi, loyihalash texnologiyasi va an'anaviy ta'lif texnologiyalari kiradi.

O'quvchilarining bilish faoliyatini tashkil etganda, ta'lif-tarbiya jarayonini yaxlit, bir tizim holatida, bilim, ko'nikma va malakalarni bir-biri bilan uzviy ravishda shakllantirish lozimligini qayd etish zarur. Yuqorida qayd etilgan vazifalarni hal etish va an'anaviy ta'lif tizimidagi kamchiliklarga barham berish, ta'lif-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun o'quvchilarining bilish faoliyatini yalpi o'qitish bilan bir qatorda, individual va kichik guruhlarda o'qitishni tashkil etish maqsadga muvofiq. O'quvchilarining bilish faoliyati individual tarzda tashkil etilganda o'quvchilar o'quv materialini mustaqil o'zlashtiradilar, ularning aqliy rivojlanishi, qiziqishi, ehtiyoji, iqtidori, bilimlarni o'zlashtirish darajasi hisobga olingan holda tuzilgan o'quv topshiriqlarini mustaqil bajaradi va o'z bilish faoliyatining sub'ektiga aylanadi. Ta'lif-tarbiya

jarayonida sub'ekt-sub'ekt munosabatlarni vujudga keltirishda o'quvchilarning bilish faoliyatini individual va kichik guruhlarda tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Buyuk pedagoglarimiz o'qituvchini "amaldagi ruxshunos" deyishgan. Bir soatlik dars jarayonida o'qituvchi 100 dan ortiq muammoli vaziyatlarga duch kelishi mumkin. Jamoada sog'lom muxitni ta'minlashda, o'quvchining ma'naviy va axloqiy qiyofasini shakllanishida muammoli vaziyatlarning ijobjiy yechimi alovida axamiyat kasb etadi. Mustaqil fikr-mulohaza insonda mavjud bilimlarni, fikr va vogelikka bo'lgan munosabatlarning erkin yuzaga chiqarilishidir. Albatta, ushbu jarayon o'z-o'zidan royobga chiqmaydi, ayniqsa, ta'lim-tarbiyada. Ma'lumki, ta'lim o'qituvchi va o'quvchi orasida o'rnatiladigan pedagogik munosabatlar majmuidir. Ana shu munosabatlarda o'zaro is-honch, talab va tartib muximdir, ya'ni bilimlar ortib boradi, intellekt mukamallahadi. Geografiya ta'lim tizimiga joriy etilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan ko'zlanayotgan asosiy maqsad ham xuddi ana shundadir. Yangicha yondashuv jarayonida bilim talabalarning o'z ijtimoiy tartiblari asosida paydo bo'ladi va hulq-atvor shaklining ham o'zgarishga ta'sir qiladi. Mustaqil fikrlarni bildirar ekan, o'quvchi dars jarayonining faqat subyekt sifatida ham namoyon bo'ladi, ya'ni teng xuquqli ta'lim dialogini vujudga keltiradi. Ayniqsa, darsni muammoli tashkil etish o'quvchi o'quv faoliyatiga ijobjiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu jarayonning yanada muvaf-faqiyatliroq chiqishi uchun psixologik asosga e'tiborini qaratish kerak. Pedagogik texnologiyalar asosida o'quv jarayoni tashkil etilganda bilim egallashning bir qancha bir-biriga bog'liq bo'lgan bosqichlari mavjud bo'lib, tayyor bilimlarni o'quvchi ongiga yetkazish, esga olish, esda saqlash, qayta esga tushirish, so'zlab berish, yozma ifodalash kabi holatlarni bilish, tushunish darajalarini ifodalaydi. Bu darajalarda bilim oluvchidan ijodiy yondashuv talab etilmaydi. O'zlashtirishning keyingi darajalarida o'quvchilar oлган bilimlarini amalda tatbiq etishi, ma'lum natijalarini qo'lga kiritishi, to'ldirishi, boyitishi, o'zgartirishi o'zining mustaqil nuqtai nazariga ega bo'lishi talab etiladi. Bu o'zlashtirish darajalari uchun muammoli yondashuv ahamiyatli hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki – o'quvchilarning ma'naviy hayoti, dunyoqarashi, aqliy kamoloti, bilimlarining mustahkamligi, o'z kuchiga ishonchi ularning quvnoqligi, tetikligiga bog'liq. Shu sababli geografiya o'qituvchisi dars mashg'ulotlari davomida o'quvchilarning kayfiyatini ko'taruchi, diqqatini jalb qiluvchi ta'lim usullariga e'tibor qaratishi lozim deb o'layman.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Soliyev., M.Nazarov., Sh.Qurbonov. "O'zbekiston hududlari ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishi". –T.: «Mumtoz so'z» nashriyoti, 2010. – 348 b.
2. A.Soliyev., L.Qarshiboyeva. "Iqtisodiy geografiyaning nazariy va amaliy masalalari". – T.: «Guliston», 1999. – 181 b.
3. M. Nazarov., Z.Tojiyeva. "Ijtimoiy geografiya". O'quv qo'llanma. – T., 2003.

JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI KO'RINMAS YOG'YIY – KORRUPSIYA: GEOGRAFIK VA STATISTIK TAHLIL

Toshpo'latov Abduqodir
Namangan davlat universiteti
Geografiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi
Tel.: +998(93)193-66-22
E-mail: abduqodir98.98@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamiyat taraqqiyoti uchun jiddiy xavf hisoblangan korrupsianing ijtimoiy salbiy jihatlari, bartaraf etish yo'llari hamda unga qarshi kurashishda jahon tajribasining ayrim jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: korrupsiya, poraxo'rlik, ijtimoiy xavf, jamiyat taraqqiyoti, koppusiyaga yo'l qo'yilmaganlik darjasи.

**1-rasm. Korrupsianing bir ko'rinishi.
Poraxo'rlik**

bo'lib, bunda ma'lum "tuxfa" evaziga nomunosib shaxs manfaatlari noqonuniy tarzda himoya qilinadi. Bunda, asosan, kapital evaziga korrupsiya sodir etiladi (1-rasm).

Xalqaro nodavlat notijorat tashkiloti *Transparency International* dunyoning turli mamlakatlaridagi korrupsiya darajasini aks ettiruvchi reytingini e'lon qildi.

Reytingda korrupsiyasizlik ballar bilan ifodalangan, ya'ni reytingda umuman ballga ega bo'lmagan mamlakat korrupsiya domiga to'liq sho'ng'iganini, 100 ballga ega mamlakatda korrupsianing deyarli yo'qligini anglatadi. Ammo, bu yilgi reytingda ham hech bir davlat yuqori ballni to'play olmagan. 2016-yilgi reytingning o'rtacha ko'rsatkichi 43 ballni tashkil etgan, ro'yxatdagi 176 mamlakatning 2/3 qismidan ko'prog'ining to'plagan balli 50dan pastligi ta'kidlanadi. Bu esa, ushbu mamlakatlarning davlat sektorida korrupsiya darjasи yuqori ekanidan dalolatdir, deya qayd etishgan reyting tuzuvchilari [4].

2016-yil reytingni 90 ballik ko'rsatkich bilan Daniya yetakchi o'rinni egallagan (2-rasm). Yangi Zelandiya shunday natija bilan bиринчи o'rinni baham ko'rgan. Uchinchi va to'rtinchi o'rnlarda Finlyandiya va Shvetsiya bo'lsa, kuchli o'nlikda, shuningdek, Shvetsariya, Norvegiya, Singapur, Niderlandiya, Kanada, Germaniya, Lyuksemburg, Buyuk Britaniya o'rin egallagan (1-jadval).

**2-rasm. Korrupsiyaga qarshi
kurashning "daniyacha" uslubi**

1-jadval

Korrupsiyaga yo'l qo'yilmaganlik darajasi

№	Davlatlar	Yillar bo'yicha reyting ballari				
		2016	2015	2014	2013	2012
1	Daniya	90	91	92	91	90
2	Yangi Zelandiya	90	88	91	1	90
3	Finlandiya	89	90	89	89	90
4	Shvetsiya	88	89	87	89	88
5	Shvetsariya	86	86	86	85	86
6	Norvegiya	85	87	86	85	86
7	Singapur	84	85	84	86	87
8	Nedirlandiya	83	87	83	83	84
9	Kanada	82	83	81	81	84
10	Germaniya	81	81	79	78	79
	Lyuksemburg	81	81	82	80	80
	Buyuk Britaniya	81	81	78	76	74

Manba: "Transparency International" tashkiloti ma'lumotlari

Tahlillarga ko'ra, eng yaxshi ko'rsatkichga ega bo'lgan mamlakatlar matbuot erkinligining yuqori darajasi, byudjetga doir ma'lumotlarning shaffofligi, hokimiyat mulozimlarini pul evaziga sotib olish imkonsizligi, boy va kambag'al odamlarni farqlamaydigan hamda davlat tizimining boshqa qismlaridan tom ma'noda mustaqil ravishda faoliyat yurituvchi sud organlari bilan ajralib turadi [3].

Ro'yxatning eng oxirgi o'ntaligiga Iroq, Venesuela, Gvineya-Bisau, Afg'oniston, Liviya, Sudan, Yaman, Suriya, KXDR, Janubiy Sudan, Somali bor va korrupsiya tufayli rivojlanish jarayoni sust ketmoqda (3-rasm).

Eng yirik davlat Rossiya esa 29 ball to'plab, dunyo bo'yicha 124-o'rinni egallagan (2-jadval).

3-rasm. Korrupsianing natijasi

2-jadval

Korrupsiyaga yo'l qo'yilmaganlik darajasi

№	Davlatlar	Yillar bo'yicha reyting ballari				
		2016	2015	2014	2013	2012
123	Jibuti	30	34	34	36	36
	Gonduras	30	31	29	26	28
	Laos	30	25	25	26	21
	Meksika	30	35	35	34	34
	Moldova	30	33	35	35	36
	Paragvay	30	27	24	24	25
	Serra-Leone	30	29	31	30	31
124	Eron	29	27	27	25	28
	Qozog'iston	29	28	29	26	28
	Nepal	29	27	29	31	27
	Rossiya	29	29	27	28	28
	Ukraina	29	27	26	25	26
125	Gvatemala	28	28	32	29	33
	Qirg'iziston	28	28	27	24	24

Manba: "Transparency International" tashkiloti ma'lumotlari

Tashkilot reytingidan o'rin olgan O'zbekiston esa (21 ball) Kamboja, Kongo Demokratik Respublikasi bilan birgalikda 150-o'rinni band etib turibdi. O'zbekistonning o'tgan yilgi bu boradagi ko'rsatkichi 19 ballga teng bo'lgan edi. Yuqoridagi tahlillar 2016-yilgacha bo'lgan

holat bo'yicha berilgan bo'lib, bunda O'zbekiston va boshqa mamlakatlarning ko'rsatkichlari o'zaro taqqoslash maqsad qilib olingan. 2016-yilning II choragidan O'zbekistonda rivojlanishning yangi bosichi boshlanib, boshqa ijtimoiy muammolar kabi korrupsiyaga ham qat'iy chora-tadbirlar ko'rilmoxqda. Jumladan, O'zbekistonda keyingi yillarda o'tkazilayotgan islohotlar, chiqarilayotgan qonun hujjatlarining natijasi o'laroq, 2020-yilning boshida mamlakat 49-o'ringa ko'tarildi [5].

O'zbekiston Respublikasining Markaziy Osiyodagi yon qo'shnilar bo'lgan Tojikiston 25 ball to'plab 146-o'rinni, Turkmaniston respublikasi 22 ball bilan 148-o'rinni band etgan. Qirg'izistonning bu boradagi ko'rsatkichi birmuncha yuqori, u 28 ball bilan 125-o'ringa joylashgan (3-jadval).

3-jadval

Korrupsiyaga yo'l qo'yilmaganlik darajasi

№	Davlatlar	Yillar bo'yicha reyting ballari				
		2016	2015	2014	2013	2012
145	Keniya	26	25	25	27	27
	Madagascar	26	27	28	28	32
	Nikaragua	26	27	28	28	29
146	Tojikiston	25	26	23	22	22
	Uganda	25	25	26	26	29
147	Komor	24	26	26	28	28
148	Turkmaniston	22	18	17	17	17
	Zimbabwe	22	21	21	21	20
149	Kampodja	21	21	21	21	22
	KDR	21	22	22	22	21
	O'zbekiston	21	19	18	17	17
150	Burundi	20	21	20	21	19
	MAR	20	24	24	25	26
	Chad	20	22	22	19	19

Manba: "Transparency International" tashkiloti ma'lumotlari

4-rasm. Jinoyatning jazosi muqarrar

Hisobotda qayd etilishicha, eng yomon ko'rsatkichlar, ushbu mamlakatlarda davlat institutlarining ishonchsizligi hamda ommaviy axborot vositalarining yetarli darajada mustaqil emasligini isbotlaydi. Shu o'rinda, ta'kidlash o'rinlikni, so'nggi vaqtarda, O'zbekistonda korrupsiyaga barham berish bo'yicha choralar ko'rila boshlandi. Shunga binoan, tashkilotning keyingi reytinglarida, O'zbekiston o'z pozitsiyasini ancha yaxshilab bormoqda.

Buning boisi sifatida esa korrupsiyaga qarshi qattiq choralar ko'rib, jinoyatchilar jazolanayotganidir (4-rasm).

Shuningdek, nafaqat hozirgi davr, balki kelajak uchun ham eng katta xavf soladigan jinoyatlardan biri korrupsiya ekan, unga qarshi muttasil kurashish lozim [1]. Chunki poraxo'rlik va korrupsiya bo'limgan joydagina haqiqat yuzaga chiqadi hamda rivojlanish jarayoni jadallahashi (5-rasm).

Umumiyligida qilib aytganda, jinoyatning har bir ko'rinishi yoqimsiz va zararlidir. Agar har bir inson o'zini ijtimoiy muhitning bir bo'lagi sifatida baholab, ongli faoliyat olib borsa jinoyatlar keskin kamaygan yoxud yo'qolib ketgan bo'lar edi.

**Korrupsiya bolalarning barkamol o'sishiga
to'sqinlik qiladi va bilimsizlikni
keltirib chiqaradi**

**5-rasm. Korrupsiyaga qarshi kurash
rivojlanish asosi**

Foydalaniman adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Komilova N., Jumaxanov Sh., Mirzaaxmedov X., Toshpo'latov A. Sotsil va madaniy geografiya [OTM uchun darslik] / Mas'ul muharrir: B.A.Kamalov. –T.: “Universitet”, 2019. – 246 b.
3. Rachel Pain. Introducing Social Geographies. Routledge. UK/ 2001.ISBN-10: 0340720069 ISBN-13: 978-0340720066
4. Jinoyat geografiyasi. https://www.Transparency_International&hl.org
5. O'zbekiston milliy axborot qidiruv tizimi. <https://www.Ziyo.net>

O'QUV SAYLLARI ORQALI OLINGAN NAZARIY BILIMLARNI AMALIYOTDA QO'LLASH

*Yoqubov Qudrat Quvondiqovich
Xorazm viloyati Xiva tumani
1-maktab geografiya fani o'qituvchisi
Tel:+998(99) 671 06 42*

Annotatsiya: Ushbu tezisda – o'quv sayli va sayohat orqali o'quvchilarga nazariy olgan bilimlarini amaliyotda ko'rsatish; yoshlarning tasavvurida paydo bo'lgan narsalar orqali ongini shakllantirish, dunyoqarashini kengaytirishga yordam berish nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: O'rta Osiyo geografiyası, Xiva shahri, Urganch shahri, magistral yo'llar, bekatalar, temir yo'l vokzali, aeroportlar, samolyot, trolleybus, Isuzu, avtobus, viloyatlar, yer, fizik tortishish, toponim.

Buyuk O'zbekistonning kelajagi yosh avlodlarning qo'lidadir. O'quvchilarga ta'lim berishda nazariy olgan bilimlarini amalda ko'rsatsa yoshlarning tasavvurida paydo bo'lgan narsalar orqali ongini shakllantirish, dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi, shuning uchun, albatta, o'quv sayli sayohat chora-tadbirlarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Geografiya fanida faqatgina 8-sinf geografiya kursida ishlab chiqarish muassasalariga sayohat o'quv sayli 1 soatgina berilgan, shuni 7-sinf geografiya kursida ham atrof- muhitimiz tabiatini o'rganish-1soatlik o'quv sayli kiritilishi kerak deb o'ylayman. Chunki 7-sinf geografiya kursida O'rta Osiyo va O'zbekistonning tabiiy boyliklari hayvonot olami, o'simlik, dunyosi o'rgatiladi. 8-sinf geografiya kursida esa, O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi o'rganiladi. Masalan, 8-sinf o'quvchilarining o'quv sayli-sayohatga olib chiqishni Urganch shahridagi Temir yo'l vokzali, va Aeroport misolida, o'quv sayli sayohat darsini tashkil qilish mumkin.

Xiva-Urganch yo'nalishi katta turistik magistral yo'li orqali trolleybusga chiqib, yo'l betiga o'rnatilgan (toponim) joy nomlari va yo'l xaritasini tushuntirish orqali Urganch shahriga, aniqrog'i Temir yo'l vokzaliga borilsa va u yerdagi soha mutaxassislaridan temir yo'l tarixi haqidagi ma'lumotlarni yanada ortishiga zamin yaratadi.

Shundan keyin shaharning shimoliy qismida joylashgan aeroportga "Isuzu" avtobusi orqali borilishini ma'qul ko'raman.

Chunki Samarqandda ishlab chiqarilayotgan bunday markali avtobusga o'tirish o'quvchida faxr-iftoxir tuyg'ularini yanada jumbushga keltiradi.

Bizning maqsadimiz ham shu, aeroportga kelgandan so'ng o'quvchilarga yo'lovchilarning parvoz jarayoni ko'rsatiladi, ularning hujjatlari, va buyumlarini, nazorat qilib o'tkazishni qanday ekanligini kuzatish aytildi.

Chunki ko'pgina o'quvchilar Aeroportga hali kelmaganlar, bu haqda aniq tasavvurga ega emaslar, o'quvchilarning hayotidagi ahamiyatli voqealari bo'lishi uchun shunday qilib sayohatlar o'tkazilsa, o'quvchilarning kelgusi hayotida e'tiborli bo'lishi o'z oldida katta mas'uliyat paydo bo'lishi kerakligini tushunib yetadilar.

Aeroportda soha mutaxassislaridan havo yo'llari bilan bog'liq bo'lgan bilimlarni tushutirib bo'lгach, o'quvchilar ongida hosil bo'lgan ko'nikma yanada kengroq kuzatilib, bilish hissi uyg'onadi, soha mutaxassislar bilan tajriba almashib ularga bo'lgan havaslari oshadi, nima uchun deganda chet davlatlarni, shaharlarni havodan turib tomosha qilishni xohlaydilar.

Yana parvoz qilishning asosiy jihatni samolyot bu yerdan g'arbga parvoz qilsa, orqaga qaytib kelganida biroz kechikib kelishi, chunki yer aylanish tezligi va bermut urchburchagi fizik tortishish kuchi haqidagi bilimlarni bilib oladilar, mustahkamlyadilar. Ko'rib eshitganlari haqida hisobot yozib, mактабнинг geografiya fani o'qituvchisiga, O'TIBDO' va MMIBDO' rahbar xodimlariga taqdim qilgach, ular ham o'quvchilar bilan savol-javob o'tkazsa, o'quvchilar sayohat taassurotlarini aytib bera olsalar, o'z oldimizga qo'ygan maqsadimizga erishgan bo'lamic.

Temiryo'l vokzali

Aeroport sayohat namunalarini

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tabiat va jamiyatning bir biriga ta'siri va shakllanishi natijasiada paydo bo'lgan go'zal manzaralarni o'z qo'limiz bilan yartishimiz mumkinligini, tabiat bergen barcha narsalarni tejash lozimligini o'quvchilar ongiga singdira olsak, nur ustiga a'lo nur bo'lar edi.

Foydalaniman adabiyotlar va internet resurslari:

1. I.A.Karimovning Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. „O'zbekiston” 2015yil
2. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. „Sharq” 1997yil
3. Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. „Talim taraqqiyoti”
4. [4. http://uzedu.uz/](http://uzedu.uz/)

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(25-қисм)

Масъул мұхаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳид: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.07.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000